

รายงาน ข้าหลวงเทศาภิบาล

มณฑล นครราชสีมา

ที่ ๒๓, ๒๐๘๒ คำกล่าว การ มหาดไทย

วันที่ ๓๐ มิถุนายน วันขึ้นโกสินทร ศก ๑๑๘

ข้า พระพุทธเจ้า ขอ พระราชทาน กราบ บังคม
ทูล พระกรุณา ทราบ ฝ่าย ของ ชลธิ พระบาท

๑ ด้วยตาม ความ ในจดหมาย ของ ข้า พระ
พุทธเจ้า ที่ ๑๑๖, ๑๗ & ๑๘ ลงวันที่ ๑๑ พฤศจิกายน
ร.ศ. ๑๑๗ กราบ บังคม ทูล ด้วย เรื่อง รายงาน
ข้าหลวงเทศาภิบาล ประจำ ศก ๑๑๖ นั้น ข้า
พระ พุทธเจ้า ขอ พระราชทาน พระบรม ราช
วโรกาส นำ รายงาน พระยา ประดิทธิ ศักการ
ข้า หลวงเทศาภิบาล มณฑล นคร ราษี ดีห์มา
ทูลเกล้า ฯ ถวาย พร้อม ด้วย จดหมาย ฉบับ นี้

๒ มณฑล นคร ราษี ดีห์มา นี้ ทรง พระกรุณา
โปรด ให้ รวม หัวเมือง ใหญ่ ซึ่ง เคย ขึ้น ทรง
ต่อ กรุง เทพ ฯ ๔ หัวเมือง คือ เมือง นคร ราษี
ดีห์มา ๑ เมือง ภูเขียว ๑ เมือง เพ็ชร บุรณ ๑
เมือง วิเชียร บุรี ๑ นี้ รวม เข้า เป็น มณฑล แต่
หัวเมือง ทั้ง ๔ นี้ ความ สำคัญ ด้วย เขตแดน
และ จำนวน พลเมือง ต่าง กัน มาก คือ เมือง
นคร ราษี ดีห์มา เป็น เมือง ใหญ่ มี เมือง ขึ้น ถึง
๑๑ เมือง ถ้า จะ ว่า ด้วย จำนวน ผู้คน พลเมือง
แต่ เขตแดน เมือง นคร ราษี ดีห์มา เมือง เดียว ยิ่ง
กว่า ครัง มณฑล นั้น ส่วน เมือง ภูเขียว ถึง เป็น
เมือง จัตุวา ขึ้น กรุง เทพ ฯ มาแต่ เดิม ก็ เป็น เมือง
เล็ก จำนวน ผู้คน น้อย ไม่ เท่า เมือง ขึ้น ขนาด
ใหญ่ ของ เมือง นคร ราษี ดีห์มา เมือง หนึ่ง ส่วน
เมือง เพ็ชร บุรณ แต่ เมือง วิเชียร บุรี ๒ เมือง นี้
เขต อยู่ใน ตำบล ลัก ห่าง ไกล ไป มาก กับ เมือง
นคร ราษี ดีห์มา มาก แต่ จำ ต้อง ฝาก ไว้ ใน

มณฑล นคร ราษี ดีห์มา เพราะ จะ จัด เป็น มณฑล
ต่างหาก ยัง ไม่ได้ จะ ฝาก ใน มณฑล อื่น ก็ ไม่
สะดวก เท่า มณฑล นคร ราษี ดีห์มา ด้วย เหตุ
ที่ ต่าง กัน ดังนี้ เมื่อ รวม หัวเมือง เหล่า นี้
เข้า เป็น มณฑล แล้ว จึง ได้ จัด เขต การ ปก
ครอง แบ่ง ออก เป็น บริเวณ วาง แบบ การ ปก
ครอง บริเวณ ๑ เหมือน หัวเมือง ๑ ใน มณฑล
อื่น ๆ บริเวณ ที่ ได้ จัด แยก ออก นั้น ก็ ยัง คง
เป็น ๔ บริเวณ เท่า กับ จำนวน เมือง เดิม คือ จัด
เขต เมือง นคร ราษี ดีห์มา ๑ เมือง พินาย ๑
เมือง บัก ชงไชย ๑ เมือง นคร จันทัก ๑ เป็น
บริเวณ นคร ราษี ดีห์มา ๑ จัด เขต เมือง นาง
รอง ๑ เมือง บุรี รา ๑ เมือง ปะโค่น ไชย ๑
เมือง พุ่ไทย ดง ๑ เมือง รัตน บุรี ๑ รวม เป็น
บริเวณ นางรอง บริเวณ ๑ จัด เขต เมือง ไชย
ภูมิ ๑ เมือง จัตุรัส ๑ เมือง บำเหน็จ ฌนรงค์ ๑
เมือง ภูเขียว ๑ เมือง เกษตร สัมบูรณ์ ๑ เป็น
บริเวณ ไชย ภูมิ บริเวณ ๑ จัด เขต เมือง เพ็ชร
บุรณ ๑ เมือง วิเชียร บุรี ๑ เมือง บัว ชุม ๑
เมือง ไชยบาดาด ๑ เมือง กำพราน ๑ เป็น บริเวณ
เพ็ชร บุรณ

๓ การ ปก ครอง มณฑล นคร ราษี ดีห์มา นี้
เมื่อ วันขึ้นโกสินทร ศก ๑๑๐ ทรง พระกรุณาโปรด
ให้ พระเจ้า น้อง ยาเธอ กรม หมื่น สรรพดิทธิ
ประสงค์ เป็น ข้าหลวง ขึ้น ไป จัด การ ครั้น ศก ๑๑๐
ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ กรม หมื่น
สรรพดิทธิ ประสงค์ กลับ ลง มา รับ ราชการ ใน
กรุง เทพ ฯ ให้ พระยา ประดิทธิ ศักการ แต่ ยัง
เป็นที่ พระ ประดิทธิ ศักการ เป็น ข้า หลวง ต่อ
มา แต่ ยัง ไม่ได้ จัด การ ตาม แบบ เทศาภิบาล
ที่ จัด ใหม่ จน ศก ๑๑๓ จึง ได้ จัด การ ตาม แบบ
แผน มณฑล อื่น แต่ กระนั้น โอกาส ที่ ได้ จัด
การ ใน มณฑล นี้ ไม่ เหมือน กับ มณฑล อื่น ๆ

ด้วยคิดราชการสำคัญ เปน การ จร ใน เรื่อง
ตระเตรียม ทักษิณ เปน ต้น เปน เครื่อง ขัด ขวาง
ความ เจริญ ทั้ง ที่ จัด แบบ แผน การ ปก ครอง แด
จัด บำรุง การ ค้ำ ขาย มา เปน อัน มาก

๔ เมื่อ ปลาย ศก ๑๑๕ ได้ ทรง พระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ
ราชการ มณฑล นคร ราช ดีห์มา ได้ เห็น การ
ใน พื้น บ้าน เมือง แด พิเคราะห์ ตาม เหตุ การ
แตร รายงาน ที่ ข้า หลวง เทศาภิบาล ได้ ทำ ขึ้น
มา ใน ครั้ง นี้ เห็น ด้วยเกล้า ฯ ว่า การ ปก ครอง
มณฑล แด บริเวณ ขึ้น ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ได้
เอา ใจ ใส่ จัด การ ตาม นำ ที่ โดย เอื้อ เพื่อ มาก ถึง
ข้า ราชการ ผู้ น้อย ที่ ได้ ราชการ ก็มี มาก แด
ตัว คน ที่ จะ รับ ราชการ ใน ตำแหน่ง รอง แด
ข้า หลวง เทศาภิบาล ลง มา โดย ลำดับ ยัง มี น้อย
ไม่ พอ ราชการ เพราะ การ ผัก หนั แด เลือก สรร
คน ใน ท้อง ที่ ขึ้น รับ ราชการ ใน มณฑล นี้
ยัง จัด การ ไม่ ดี ได้ ถึง กับ มณฑล อื่น
บาง มณฑล ทั้ง วิธี ที่ ใช้ คน ใน มณฑล นี้
การ เลือก สรร อยู่ ข้าง ถี่ ถ้วน ไม่ ถ่า ใน ทาง
ทอด ลง อย่าง มณฑล อื่น บาง มณฑล จึง ไม่
ได้ ตัว คน พอ ราชการ ด้วย เรื่อง ตัว คน ไม่ พอ
นี้ เปน เหตุ พา ให้ การ ปก ครอง ท้อง ที่ ซึ่ง ได้
จัด ขึ้น ไว้ เพียง ขึ้น ผู้ ใหญ่ บ้าน แด กำนัน ไม่
เรียบ ร้อย ได้ ดัง สสมควร แก่ แบบ แผน เพราะ
ไม่มี ตัว คน พอ จะ จัด การ. ขึ้น อำเภอ ซึ่ง เปน
เครื่อง กำกับ ตรวจ การ ขึ้น กำนัน แด ผู้ ใหญ่
บ้าน เมื่อ การ ปก ครอง ท้อง ที่ จัด ไม่ ลง ร้อย
ได้ เรียบ ร้อย การ ที่ จะ ปรวบ ปรวม ดับ จับ ใจ
ผู้ ร้าย จึง ไม่ แขง แวง เพราะ เหตุ นี้ ใจ ผู้ ร้าย
ใน มณฑล นคร ราช ดีห์มา ถึง แม้ ว่า ดคน น้อย
ลง กว่า แต่ ก่อน เปน อัน มาก แล้ว จะ ว่า ลง บ
ราบ คาบ ที่ เดียว ยัง ไม่ ได้

๕ การ ค้ำ ขาย ใน มณฑล นี้ ข้า หลวง ได้
เก็บ บานูชี ดิน ค้ำ ได้ ตะเยียด ดี กว่า มณฑล อื่น ๆ
พิเคราะห์ ดู บานูชี ดิน ค้ำ ตั้งแต่ จัด การ เทศา
ภิบาล การ ค้ำ ขาย เจริญ ขึ้น เปน อัน มาก มา
โทรม ลง คราว หนึ่ง เมื่อ ศก ๑๑๒ ต่อ มา ก็ กด บ
ขึ้น ขึ้น อีก ถ้า รถ ไฟ แล้ว คง จะ เจริญ ขึ้น ได้
อีก เปน อัน มาก ด้วย ดิน ค้ำ ที่ มี อยู่ ใน เวลา นี้
ดิน ค้ำ ออก จาก เมือง เปน ดิน ค้ำ บ่า คือ หนึ่ง
เขา เปน ต้น โดย มาก ทั้ง ดิน ค้ำ ที่ มา แต่ ผัง ช้าย
แม่น้ำ โขง แด ดิน ค้ำ ผัง ช้าย แม่น้ำ โขง นี้ ดัง เกด
ดู ลด ลง กว่า แต่ ก่อน ดู เหมือน จะ เปน ด้วย
เหตุ ผัง รัง เค็ด จัด การ ค้ำ ขาย ข้าง แม่น้ำ โขง
ตอน ได้ พา ดิน ค้ำ ทาง นั้น ลง ทาง ลำน้ำ โขง ไป
ส่วน หนึ่ง ดิน ค้ำ ข้าง ตอน เหนือ เดียว นี้ ไป ลง
ทาง เมือง อุตรดิษฐ์ แด เมือง น่าน เสีย เปน อัน มาก
ส่วน หนึ่ง ถึง กระนั้น ก็ ดี ไม่ เปน การ สำคัญ ที่
จะ ทำ ให้ การ ค้ำ ขาย ใน เมือง นคร ราช ดีห์มา
เสื่อม เสีย ไป ใน ภายหน้า เพราะ ดิน ค้ำ ซึ่ง อาจ จะ
เกิด ได้ แต่ ที่ ดิน คือ ไม่ แก่น เข้า แด ผล ไม่ เปน ต้น
ทำด ที่ จะ เสาะ หา แด เพาะ ปลูก มี มาก มาย ถ้า
รถ ไฟ แล้ว ทำ ให้ การ ขน ดิน ค้ำ สดวก คง จะ
มี คน ไป ดัง ทำ การ เพาะ ปลูก หรือ จัด หา
ดิน ค้ำ ใน มณฑล นี้ ตลอดจน มณฑล ฝ่าย เหนือ
แด ฝ่าย ตอน ออก เียง เหนือ เปน อัน มาก โดย
ไม่ต้อง ส่ง ได้

๖ การ ค้า ด พิจารณา คดี ใน มณฑล นี้ เมื่อ
ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ ราชการ ยัง เปน
การ ยุ่ง เหิง ถ้อย ความ ค้าง แด มี คน ร้อง
ทุกข์ มาก ได้ ได้ ส่วน ดู ข้า หลวง ก็ เอา เปน ชุระ
มาก ที่ จะ ให้ ความ ยุติธรรม แก่ ราษฎร ถึง ตรวจ
จำนวน ตัว ความ เอง จน เวลา กลาง ค่ำ แต่ การ
ก็ ไม่ สดวก ด้วย วิธี ที่ จัด การ ยัง เปน แบบ เก่า
ไม่ได้ แก่ ไช อย่าง ใน กรุง เทพ ฯ จน เมื่อ ได้

ด้วยคิดราชการสำคัญ เปน การ จร ใน เรื่อง
ตระเตรียม ทักษิณ เปน ต้น เปน เครื่อง ขัด ขวาง
ความ เจริญ ทั้ง ที่ จัด แบบ แผน การ ปก ครอง แด
จัด บำรุง การ ค้ำ ขาย มา เปน อัน มาก

๔ เมื่อ ปลาย ศก ๑๑๕ ได้ ทรง พระกรุณา
โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ
ราชการ มณฑล นคร ราช ดีห์มา ได้ เห็น การ
ใน พื้น บ้าน เมือง แด พิเคราะห์ ตาม เหตุ การ
แตร รายงาน ที่ ข้า หลวง เทศาภิบาล ได้ ทำ ขึ้น
มา ใน ครั้ง นี้ เห็น ด้วยเกล้า ฯ ว่า การ ปก ครอง
มณฑล แด บริเวณ ขึ้น ข้า ราชการ ผู้ ใหญ่ ได้
เอา ใจ ใส่ จัด การ ตาม นำ ที่ โดย เอื้อ เพื่อ มาก ถึง
ข้า ราชการ ผู้ น้อย ที่ ได้ ราชการ ก็มี มาก แด
ตัว คน ที่ จะ รับ ราชการ ใน ตำแหน่ง รอง แด
ข้า หลวง เทศาภิบาล ลง มา โดย ลำดับ ยัง มี น้อย
ไม่ พอ ราชการ เพราะ การ ผัก หนั แด เลือก สรร
คน ใน ท้อง ที่ ขึ้น รับ ราชการ ใน มณฑล นี้
ยัง จัด การ ไม่ ดี ได้ ถึง กับ มณฑล อื่น
บาง มณฑล ทั้ง วิธี ที่ ใช้ คน ใน มณฑล นี้
การ เลือก สรร อยู่ ข้าง ถี่ ถ้วน ไม่ ถัด ใน ทาง
ทอด ลง อย่าง มณฑล อื่น บาง มณฑล จึง ไม่
ได้ ตัว คน พอ ราชการ ด้วย เรื่อง ตัว คน ไม่ พอ
นี้ เปน เหตุ พา ให้ การ ปก ครอง ท้อง ที่ ซึ่ง ได้
จัด ขึ้น ไว้ เพียง ขึ้น ผู้ ใหญ่ บ้าน แด กำนัน ไม่
เรียบ ร้อย ได้ ดัง สสมควร แก่ แบบ แผน เพราะ
ไม่มี ตัว คน พอ จะ จัด การ ขึ้น อำเภอ ซึ่ง เปน
เครื่อง กำกับ ตรวจ การ ขึ้น กำนัน แด ผู้ ใหญ่
บ้าน เมื่อ การ ปก ครอง ท้อง ที่ จัด ไม่ ลง ร้อย
ได้ เรียบ ร้อย การ ที่ จะ ปรวบ ปรวม ดับ จับ โจร
ผู้ ร้าย จึง ไม่ แขง แรง เพราะ เหตุ นี้ โจร ผู้ ร้าย
ใน มณฑล นคร ราช ดีห์มา ถึง แม้ ว่า ดคน น้อย
ลง กว่า แต่ ก่อน เปน อัน มาก แล้ว จะ ว่า ลง บ
ราบ คาบ ที่ เดียว ยัง ไม่ ได้

๕ การ ค้ำ ขาย ใน มณฑล นี้ ข้า หลวง ได้
เก็บ บานูชี ดิน ค้ำ ได้ ตะเยียด ดี กว่า มณฑล อื่น ๆ
พิเคราะห์ ดู บานูชี ดิน ค้ำ ตั้งแต่ จัด การ เทศา
ภิบาล การ ค้ำ ขาย เจริญ ขึ้น เปน อัน มาก มา
โทรม ลง คราว หนึ่ง เมื่อ ศก ๑๑๒ ต่อ มา ก็ กด บ
ขึ้น ขึ้น อีก ถ้า รถ ไฟ แล้ว คง จะ เจริญ ขึ้น ได้
อีก เปน อัน มาก ด้วย ดิน ค้ำ ที่ มี อยู่ ใน เวลา นี้
ดิน ค้ำ ออก จาก เมือง เปน ดิน ค้ำ บ่า คือ หนึ่ง
เขา เปน ต้น โดย มาก ทั้ง ดิน ค้ำ ที่ มา แต่ ผัง ซ้าย
แม่น้ำ โขง แด ดิน ค้ำ ผัง ซ้าย แม่น้ำ โขง นี้ ดัง เกด
ดู ลด ลง กว่า แต่ ก่อน ดู เหมือน จะ เปน ด้วย
เหตุ ผัง รั้ง เค็ด จัด การ ค้ำ ขาย ข้าง แม่น้ำ โขง
ตอน ได้ พา ดิน ค้ำ ทาง นั้น ลง ทาง ลำน้ำ โขง ไป
ส่วน หนึ่ง ดิน ค้ำ ข้าง ตอน เหนือ เดียว นี้ ไป ลง
ทาง เมือง อุตรดิษฐ์ แด เมือง น่าน เสีย เปน อัน มาก
ส่วน หนึ่ง ถึง กระนั้น ก็ ดี ไม่ เปน การ สำคัญ ที่
จะ ทำ ให้ การ ค้ำ ขาย ใน เมือง นคร ราช ดีห์มา
เสื่อม เสีย ไป ใน ภายหน้า เพราะ ดิน ค้ำ ซึ่ง อาจ จะ
เกิด ได้ แต่ ที่ ดิน คือ ไม่ แก่น เข้า แด ผล ไม่ เปน ต้น
ทำด ที่ จะ เสาะ หา แด เพาะ ปลูก มี มาก มาย ถ้า
รถ ไฟ แล้ว ทำ ให้ การ ขน ดิน ค้ำ สดวก คง จะ
มี คน ไป ดัง ทำ การ เพาะ ปลูก หรือ จัด หา
ดิน ค้ำ ใน มณฑล นี้ ตลอด จน มณฑล ฝ่าย เหนือ
แด ฝ่าย ตอน ออก เียง เหนือ เปน อัน มาก โดย
ไม่ต้อง ส่ง ได้

๖ การ ค้า ด พิจารณา คดี ใน มณฑล นี้ เมื่อ
ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น ไป ตรวจ ราชการ ยัง เปน
การ ยุ่ง เหิง ถ้อย ความ ค้าง แด มี คน ร้อง
ทุกข์ มาก ได้ ได้ ส่วน ดู ข้า หลวง ก็ เอา เปน ชุระ
มาก ที่ จะ ให้ ความ ยุติธรรม แก่ ราษฎร ถึง ตรวจ
จำนวน ตัว ความ เอง จน เวลา กลาง ค่ำ แต่ การ
ก็ ไม่ สดวก ด้วย วิธี ที่ จัด การ ยัง เปน แบบ เก่า
ไม่ได้ แก่ ไช อย่าง ใน กรุง เทพ ฯ จน เมื่อ ได้

๗ การ ข้างหลวง พิเศษ การ โรง ค้าต จึ่ง เรียบ ร้อย
 ๘ การโยธา ในมณฑลนี้ นับว่า ได้จัดเป็น
 อย่าง ดี มณฑล นี้ ที่ ได้จัด ถนน หาดย สาย
 ทำให้ บ้านเมือง หมดจด แด ให้บ้าน เรือน
 ราษฎร เจริญ ชื่น กว่า แต่ ก่อน เป็น อัน มาก การ
 โยธา ได้จัด ทำมา ตั้งแต่ ครั้ง กรมหมื่น
 สรรพสิทธิ ประสงค์ แด พระยา ประสิทธิ ศักการ
 ก็ ได้เอา เป็น ธุระ โดย เฉพาะ ต่อ มา จึ่ง เป็น การ
 เจริญ ได้ มาก

๘ การ คุม ช่ง นักโทษ ในมณฑลนี้ จัด ได้
 เป็น อย่าง ดี อีก อย่าง หนึ่ง ตั้งแต่ ทำ ตรวจจับ
 การ เลี้ยง ควบคุม คุม นักโทษ ตัดอด จน จัด ให้
 ทำ การ ต่าง ๆ

๙ การ ผล ประโยชน์ ในมณฑลนี้ ตั้งแต่
 จัด การ เทศาภิบาล ผล ประโยชน์ แผ่นดิน ทวี
 ชื่น อีก เป็น อัน มาก ไม่ เสีย เปรียบ มณฑล อื่น ๆ
 ใน การ ที่ ได้จัด ทำ บำรุง ผล ประโยชน์
 แผ่นดิน ให้ มาก ชื่น

๑๐ มี การ อีก อย่าง หนึ่ง ซึ่ง อยู่ นอก หน้า ที่
 ของ ข้า พระพุทธเจ้า ที่ จะ กราบ บังคม ทูล ก็
 จริง แต่ เป็น การ ดี ซึ่ง มี เฉพาะ ใน มณฑลนี้
 แด เป็น การ ที่ พระยา ประสิทธิ ศักการ ได้ เป็น
 ผู้ จัด ให้ สำเร็จ ได้เอง จึ่ง เห็น สัมควร ที่ จะ
 กราบ บังคม ทูล โดย ย่อ ไว้ใน ท้าย รายงาน
 นี้ คือ การ ทหาร ใน มณฑลนี้ ได้ ทำ บำรุง
 สัมโนครวัโดย ละเอียด แด ได้ จัด คน ที่ อายุ
 สัมควร เข้า มา รับ ราชการ เป็น ทหาร ผลดี
 เปลี่ยน กัน โดย วิธี ที่ มิ ให้ เป็น การ เตือด ร้อน
 เหลือ เกิน การ ที่ เลือก คัด จัด สรร ผู้คน เรียบ
 ร้อย ใคร ๆ ได้ เห็น พล ทหาร มณฑล นคร
 ราช สี่หุ้ม่า จำเป็น จะ ต้อง ออก ปาก ชม ถ้า หาก
 ว่า กรม ทหาร จัด การ บังคับ บัญชา ให้ เรียบ ร้อย
 ทหาร มณฑล นคร ราช สี่หุ้ม่า จะ เป็น กอง

ทหาร อย่าง ดี แห่ง หนึ่ง ข้า พระพุทธเจ้า เห็น
 ด้วยเกล้า ๆ ดัง นี้
 ควร มีควร แล้ว แต่ จะ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ๆ
 ขอ เคะ

ข้า พระพุทธเจ้า ดำรง ราชานภาพ
 เสนาบดี กระทรวง มหาด ไทย

ที่ ๒๔๓, ๓๘๘๗ ที่ ว่า การ มณฑล นครราช สี่หุ้ม่า
 วันที่ ๓๑ มกราคม รัตน โกสินทร ศก ๑๑๗

ข้า พระพุทธเจ้า ข้า หลวง เทศาภิบาล ดำรง
 ราชการ มณฑล นครราช สี่หุ้ม่า บอ ก ปฏิบัติ มา
 ยิง ท่าน นายเวร ขอ ได้นำ ชื่น กราบ ทูล พระเจ้า
 น้อง ยาเชอ กรมหมื่น ดำรง ราชานภาพ เสนาบดี
 กระทรวง มหาด ไทย ทราบ ว่า พระบาท

เมื่อ ข้า พระพุทธเจ้า มา ประชุม ราชการ ที่
 กรุง เทพ ๆ ทรง พระ กรุณา โปรดเกล้า ๆ ให้
 ข้า พระพุทธเจ้า รวบ รวม สรรพ เหตุ การ
 มณฑล นครราช สี่หุ้ม่า ทำ เป็น รายงาน แต่
 จำนวน ศก ๑๑๑ ถึง ต้น ศก ๑๑๖ ทูลเกล้า ๆ
 ถวาย นั้น พระเดช พระคุณ เป็น ต้นเกล้า ๆ
 หา ที่ สุด มิได้

ชั้น ต้น มี ตรา พระราช สี่หุ้ม่า ใหญ่ ที่ ๒๔, ๒๘๐
 ลง วันที่ ๒๑ พฤศจิกายน รัตน โกสินทร ศก ๑๑๐
 ดำเนิน กระแส พระบรมราช โอง การ ทรง พระ กรุณา
 โปรดเกล้า ๆ นำ ตั้ง ข้า พระพุทธเจ้า เมื่อ ยัง
 เป็น ที่ พระ ประสิทธิ ศักการ เป็น ข้า หลวง ที่ ๒
 พระ พิณ จักรวา เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง วิจิตร วิทยา
 การ เป็น ข้า หลวง ที่ ๓ พระ หฤไทย เมื่อ ยัง
 เป็น ที่ พระ รักษา เทพ ๓ พระ ฤทธิ พล ไชย
 เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง ฤทธิ พล ไชย ๓ รวม ๒ นาย
 เป็น ข้า หลวง ผู้ ช่วย พระ รั้ง สรรค์ ดำรง กิจ (เดือน)
 เมื่อ ยัง เป็น มหาด เล็ก ๑ หลวง รั้ง สรรค์

คู่ชุกร (กระจาง) เมื่อ ยัง เป็น พระพี่เลี้ยง
 สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เจ้าฟ้ากรมขุนพิศณุโลก
 ประชา นารถ ๑ รวม ๒ นาย เป็น ผู้ช่วยราชการ
 ในกองพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิทยตาท
 พฤฒิชาติ ข้าหลวงใหญ่ออกไปรักษา
 ราชการเมืองนครราชสีมา เปลี่ยนพระเจ้าน้อง
 ยาเธอ กรมหมื่นสรวรพลิตธิ ประสงค์ กลับ
 มาเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาท ณ กรุงเทพร ข้าพระ
 พุทธเจ้า ได้รับราชการจากพระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นสรวรพลิตธิ ประสงค์ วันที่ ๑ เมษายน
 รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑ แล้วข้าพระพุทธเจ้า
 จัดเอาตำแหน่ง ซึ่งกรมการสร้างรับพระเจ้าน้อง
 ยาเธอ กรมหมื่นประจักษ์ศิลปาคม ซึ่งตั้ง
 อยู่เหนือศาลากลางเมืองนครราชสีมา นั้น เป็น
 ที่ว่าการข้าหลวง

เมืองนครราชสีมา เป็นเมืองใหญ่ มีเมือง
 ขึ้น ๓๓ เมือง เมืองฝาก ๕ เมือง แต่เวลานั้น
 ท่านพระยากำแพงสงคราม เมื่อยังเป็นที่ปลัด
 หาได้ยังไม่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 สรวรพลิตธิ ประสงค์ ทรงจัดกรมการผู้ใหญ่
 เมืองใหญ่รักษาหน้าที่ในตำแหน่ง เมือง, วัง,
 คลัง, นา, ผู้พิพากษาตุลาการ แต่ด้วยกับ
 หัวเมืองขึ้น แต่เมืองฝากตำแหน่งผู้ว่าราชการ
 เมือง ถ้าไม่มีตัวจัดเอา ปลัดยกบับตรว่า
 ราชการบ้านเมืองแทนไว้เป็นระเบียบ ข้าพระ
 พุทธเจ้า หาได้เปลี่ยนแปลงไม่

ครั้นต่อมาข้าพระพุทธเจ้า ได้รับพระราช
 ทานสารตราพระราชสีห์ใหญ่ที่ ๒, ๔๒ ลงวันที่
 ๒๑ เมษายน รัตนโกสินทร ศก ๑๑๑ ทรงพระ
 กรุณาโปรดเกล้าฯ ว่า พระเจ้าน้องยาเธอ กรม
 หมื่นพิทยตาท พฤฒิชาติ ข้าหลวงใหญ่ยังไม่
 ควรเสด็จขึ้นมา รักษาราชการเมืองนคร
 ราชสีมา โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้า

เป็นข้าหลวงใหญ่ รักษาราชการเขตรดาว
 กลางต่อไป จึงได้รับพระราชทานแก้ไข
 เปลี่ยนแปลงตามแบบข้อบังคับ ซึ่งกระทรวง
 ตั้งไปบ้าง เพิ่มเติมขึ้นตามควรแก่ราชการ
 บ้าง นับว่าราชการเรียบร้อยดี

อยู่มาได้รับพระราชทานสารตราพระราช
 สีห์ใหญ่ที่ ๑๕, ๔๕๗๗ ลงวันที่ ๑๓ มิถุนายน
 รัตนโกสินทร ศก ๑๑๒ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ
 ให้พระเจ้าน้องยาเธอ " กรมหมื่นสรวรพลิต
 ธิ ประสงค์" เสด็จออกไปรักษาราชการเขตรดาว
 กลางแทนข้าพระพุทธเจ้า ทรงพระกรุณา
 โปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้าเป็นแม่ทัพไป
 ราชการเมืองนครพนม ราชการฝ่ายโน้นสงบ
 แล้วโปรดเกล้าฯ ให้พระเจ้าน้องยาเธอ
 กรมหมื่นสรวรพลิตธิ ประสงค์ เสด็จไปเป็น
 ข้าหลวงต่างพระองค์ ดำรงราชการมณฑล
 ตะวันออกเฉียงเหนือ ทรงพระกรุณาโปรด
 เกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้า คงรับรักษา
 ราชการมณฑลนครราชสีมาอยู่ตามเดิม

เมื่อ ศก ๑๑๓ ทรงพระมหากรุณาเลื่อน
 ข้าพระพุทธเจ้า ขึ้นเป็นที่พระยาประสิทธิ์
 ศัสการ แล้วโปรดเกล้าฯ ให้ข้าพระพุทธเจ้า
 เป็นข้าหลวงเทศาภิบาล ดำรงราชการ
 มณฑลนครราชสีมา แลกระทรวงมหาด
 ไทยตั้งร่างพระราชบัญญัติ ปกครองท้องที่
 เพื่อให้ข้าพระพุทธเจ้าจัดตามแบบแผน

๑ หมวดการตำแหน่ง ข้าพระพุทธเจ้า
 ข้าหลวงเทศาภิบาล เป็นประธานรับผิดชอบ
 ทั่วไป ขุนปริวัตรวรวิจิตร เป็นเลขาธุการ
 พระพิณจสารา เป็นข้าหลวงมหาดไทย
 หลวงรังษฤทธิคู่ชุกร เป็นผู้ช่วยมหาดไทย
 พระฤทธิไทย เป็นข้าหลวงคลัง พระฤทธิพลไชย

เป็น ข้าหลวงโยธา แต่จัดให้ พระพิณิจสารวา
แทน ข้าหลวงยุติธรรม ท่าน พระยากำแพง
สงคราม เป็นผู้สำเร็จราชการ เมือง นครราชสีมา
ดีห์มา พระรังสรรค์สารกิจ เป็นผู้ว่าราชการ
เมือง นางรอง นาย ร้อยโทโต๊ะ แทน ผู้ว่า
ราชการ เมือง ไชยภูมิ พระภักดีนุชิตแต่ยัง
เป็นที่ พระพิไชย บรพจน พระเมือง เป็น ข้า
หลวง รักษา ราชการ เมือง เพ็ชรบูรณ์ ครั้น
ศก ๑๑๕ ข้า พระพุทธเจ้าจัด ให้ ว่าที่ นาย
ร้อยโทริน ไป รักษา ราชการ เมือง เพ็ชร
บูรณ์ โปรดเกล้า ฯ ให้ ชุน วิชิตชลหาร เป็น
ข้าหลวง ผู้ช่วย ๓ นาย ครั้น ปลาย ศก ๑๑๕
พระพิณิจสารวา กذب มา เจ้า ทูตของ รุดี
พระบาท ณ กรุง เทพ ฯ ครั้น ศก ๑๑๖ ข้า พระ
พุทธเจ้า จัด ให้ หลวง รังสฤษดิ์ ศุภการ เป็น
ข้าหลวง มหาด ไทย แล้วโปรดเกล้า ฯ ให้
หลวงโกษากร วิจารณ เป็น ข้าหลวง คลัง ให้
พระหฤไทย เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ไชยภูมิ
แต่จัด ตั้ง อำเภอ กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน ปกครอง
ไพร่ บ้าน พลเมือง ตาม พระราช บัญญัติ ปก
ครอง ท้อง ที่ ได้ เห็น ผล ของ ราชการ ทุก ตำแหน่ง
นำ ที่ เจริญ ขึ้น เป็น ลำดับ

๒ หมวดการ ดัมนิครวี ได้รับ พระราชทาน
มีคำสั่ง ให้ ผู้ใหญ่ บ้าน ดำรวจ ทำ บัญชี
ตำบล หมู่ บ้าน จำนวน คน ชาย หญิง แล อารุ
เกวียน สัตว์พาหุระ ยื่น ต่อ อำเภอ ฯ นำ ยื่น ต่อ
ผู้ว่า ราชการ ฯ ยื่น ยอด บัญชี ต่อ ข้า หลวง
มหาด ไทย แล้ว กำนัน ผู้ใหญ่ บ้าน คอย แก้ไข
บัญชี คน เกิด, ตาย, ไป, มา, ต่าง แหวง
แล สัตว์พาหุระ เพิ่ม ตก คง มี ตัว ยื่น เมื่อ ต้น
ปีได้มอ ทุก ปี จำนวน คน ตาม บัญชี ศก ๑๑๒
ชาย ๑๐๙๐๔๓ หญิง ๑๒๑๒๐๘ รวม ๒๓๐๒๕๑

ศก ๑๑๕ ชาย ๑๔๗๔๐๘ หญิง ๑๕๗๘๘๕
รวม ๓๐๕๓๙๓ มีจำนวน คน แล สัตว์ แจ่ง อยู่ใน
รายงาน นั้น แล้ว

๓ หมวด การ คดี เมื่อ ข้า พระพุทธเจ้าแรก
รับ ราชการ ความ ค้าง พิจารณา รวม ๑๗๓ เรื่อง
แต่ความ เกิด ขึ้น ใหม่ รวม ๖ ปี ๒๒๔๖ เรื่อง ถ้า
จะคิด แยก ออก เป็น ปี ปีหนึ่ง ไม่ต่ำกว่า
๓๐๐ เรื่อง ข้า พระพุทธเจ้า ได้ จัด ให้ มี พนักงาน
ตรวจ ครา เร่ง รัด ตัก เคื้อน ผู้พิพากษา ตุลาการ
พิจารณา คัดสิน แล้ว ไป คง ความ ค้าง พิจารณา

ศก ๑๑๖ รวม ทั้ง แห่ง อาญา ๑๖๖ เรื่อง
ส่วน โจร ผู้ร้าย ที่ เกิด ขึ้น นั้น ใน มณฑล นคร
ราชสีมา เป็น บ้าน เมือง อุดม ด้วย สัตว์
พาหุระ คือ ช้าง ม้า โค กระบือ คน ต่าง
มณฑล ได้ ย้าย ไร่ ย่าง กำลัง สัตว์พาหุระ ใน
มณฑล นครราชสีมา เป็น พัน ผู้ที่ ออก ไป
ซื้อ หาม ี่น้อย พวก ที่ จะ เป็น คน ลุ่มจริต เพราะ
ชั้น คั้น ที่ ออก ไป ซื้อ ชื่อ ว่า เที้ยว หา สัตว์
พาหุระ ถ้า เห็น ท่วง ที่ ที่ จะ ไม่ ต้อง ซื้อ หา
ก็ พา กัน ได้ ต้อน เอา ผูก สัตว์ ลัด โคน บ่า ไป โดย
มาก เหตุ ที่ เจ้า ของ สัตว์ ปลด ย่อย สัตว์ ออก ให้
กิน หญ้า ี่ไม่ ไคร จะ นำ พา ดู แล จึง นับ ว่า โจร
ผู้ร้าย ี่ไม่ ไคร ส่ง เบียบ ร้อย

๔ หมวด การ ที่ ดิน ขึ้น คั้น ชาว เมือง นคร
ราชสีมา โก่น สร้าง ทำ ไร่ นา เรียก สดุน
แต่ พอ รับ พระราชทาน หา ได้ ซื้อ ขาย พืชัน
ผล แก่ กัน ไม่ ที่ ดิน ว่าง เปล่า อยู่ มาก ต่อ มา
คน กรุง เทพ ฯ ออก ไป อยู่ บ้าง แด คน ต่าง
มณฑล ไป รับ จ้าง ทำ ทาง รถ ไฟ พืชัน ผล ี่
ต่าง ๆ มี ค่า ขึ้น ชาว เมือง ได้ พา กัน โก่น
สร้าง ที่ ดิน ทำ ไร่ นา แด สดุน เพิ่ม เคิม ขึ้น นับ
ว่า เจริญ มาก

๕ หมวดการ ค้าขาย ราษฎร ทำ ซื่อ ขาย
กัน ใน พื้น บ้าน เมือง คือ ทอผ้าไหม ผ้าด้าย
ทอเสื่อ ลวด เสื่อ หวาย เสาปูน หุงเกลือ ทำนา
ทำไร่ ผัก พริกเทศ พริกเมตต์เล็ก หอม
กระเทียม ถั่วฝักยาว บั๊น หม้อ โอ่ง ถ่าง หาบตา
ทำได้ ทำเกวียน ตัดไม้ ส่วน ของ ป่า ที่ ขายเป็น
มาก รุง เทพ ฯ คือ เขา หนึ่ง คือ สัตว์ต่าง ๆ
นอแรด งาช้าง ช้าง กายาน มุดค่าง คาว ครั้ง
ผลเร็ว โหม แต่ที่รับ ของ กรุง เทพ ฯ มาขาย
คือ ผ้าต่าง ๆ เครื่องทองเหลือง ทองขาว
เหล็กแท่ง ของใช้ ของ รับ ประทาน สิ้นค้า
เหล่านี้ ดู เห็น มี สิ่ง ของ เจริญ ขึ้น ทุก ปี

๖ หมวดการ ผลประโยชน์ รัฐบาล ได้รับ
เงิน ด้วย ภาษี อากร เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๒ เงิน ภาษี
อากร เงิน ๘๖๒๕๔ บาท เงิน ด้วย แด ค่า
ธรรมเนียม ต่าง ๆ เงิน ๔๖๓๓๘ บาท รวม
เงิน ๑๓๒๖๕๘๓ บาท เงิน ภาษี อากร เงิน ด้วย
แด ค่า ธรรมเนียม ต่าง ๆ ทวีขึ้น ทุก ปี จน ถึง
ค.ศ. ๑๙๑๖ ได้รับ เงิน ภาษี อากร แด เงิน ด้วย
ค่า ธรรมเนียม ต่าง ๆ รวมเงิน ๒๗๕๐๘๖๒ บาท

๗ หมวดการ ศึกษา เมื่อ ค.ศ. ๑๙๑๑ ข้า
พระพุทธเจ้า ได้รับ พระ ราชทาน จัด ตั้ง โรงเรียน
ขึ้น ที่ วัด กลาง เมือง นครราช ดีห์มา วัน แรก เปิด
มี นักเรียน ๒๐ คน ครั้น ต่อ มา ชาว เมือง ได้นำ
บุตรหลาน มาฝาก ให้เล่า เรียน ทวี มาก ขึ้น
ได้รับ พระ ราชทาน ตั้ง โรงเรียน เพิ่ม ขึ้น อีก

๔ ตำบล แต่ นักเรียน เพิ่ม มาก ขึ้น ทุก ปี ที่ โรงเรียน
วัด กลาง ปี ๑ ไม่ ต่ำ กว่า ๑๐๐ คน แต่ โรงเรียน
เหล่านั้น โรงเรียน ปี ๑ ไม่ ต่ำ กว่า ๓๐ คน
แต่ เด็ก นักเรียน ที่ กล่าว นี้ ถ้า สิ้น ปี ข้า พระ
พุทธเจ้า ได้ พร้อมด้วย ข้าหลวง สอบ ได้ คุณ
วุฒิ ยก ให้เป็น ชั้น ๆ แล้วย แจก รางวัล ให้ตาม
สมควร บิดา มารดา แล ผู้ นำ เด็ก ฝาก เห็น เด็ก

นั้นเล่าเรียน เขียน อ่าน ได้บ้าง ก็ชัก ถอน ออก
จาก โรงเรียน ไป ประกอบ การ ทำมาหากิน
โดยมาก หาได้ ให้เล่าเรียนเอา ประโยชน์ ไม่

๘ หมวดการ ตำลัณา วัดวาอารามที่ร้าง
มี ผู้ จัด ทำนุบำรุง อยู่ เสมอ พระสงฆ์ ที่ รั พระ
ปริยัติ ธรรมหา ใคร จะ ส่งสอน ศิษย์ ไม่ ได้
แต่ พา กัน เล่า บ่น หนึ่งคือ ลวด มนต์ พอ รั บ้าง ครั้น
ค.ศ. ๑๙๑๖ ข้า หลวง ผู้ว่า ราชการ กรมการ
ได้ เรี่ย ราย ออกเงิน จ้าง ขุน อนุสาสน์ วิมล เป็น
ครู ส่งสอน บัดนี้ ได้ เห็น พระสงฆ์ สามเณร รั พระ
ปริยัติ ธรรม ขึ้น บ้าง แล้ว ถ้า ทรง พระ กรุณา
โปรดเกล้า ฯ พระ ราชทาน อาจารย์ ออก ไป
สำหรับ ส่งสอน พระสงฆ์ สามเณร หตาย ๆ คน
แล้ว เห็น ด้วยเกล้า ฯ ว่า ตำลัณา ภาษา มคธ ที่
มณฑล นครราช ดีห์มา นับ ว่า จะ เจริญ ขึ้น โดย
เร็ว แต่ ตำลัณา อื่น หา มี ไม่

๙ หมวดการ กุศล ข้า พระพุทธเจ้า ข้า หลวง
ผู้ว่า ราชการ กรมการ แล ราษฎร ได้ ออก ทน
ทรัพย์ ช่อม สรร้าง โบสถ์ วิหาร การ เปรียบ
กุฎี ศาลา ซุก สระ เป็นต้น ว่า ที่ วัด กลาง ได้
ปฏิสังขรณ์ อุโบสถ หนึ่ง วิหาร หนึ่ง กุฎี ๑๑ หลัง
นับ ว่า เจริญ กว่า แต่ ก่อน หหลาย ส่วน

๑๐ หมวดการ โยธา ได้ ตัด ถนน ใน กำแพง
เมือง แล นอก เมือง รวม ๑๑ สาย ซุก ค รอบ
เมือง ซุก ทาง น้ำ เดิน เข้า เมือง ทำ ที่ พัก ข้า หลวง
เทศาภิบาล เรือน ข้า หลวง ต่าง กระทรวง
แล ผู้ช่วย เรือน นาย ร้อย แล โรง ทหาร
รวม ๔๕ หลัง เรือน ที่ กล่าว นี้ จะ นับ ว่า ดี
ทีเดียว ไม่ ได้ เพราะ ฝีมือ ช่าง ที่ ทำ นั้น ทำ ไป
ตาม พื้น บ้าน เมือง ทั้ง เครื่อง ที่ ประกอบ ทำ นั้น
เป็น การ หา ยาก ที่ จะ ซื่อ หา ความ ดมด้อย
แจ้ง อยู่ใน รายงาน ซึ่ง ข้า พระ พุทธเจ้า เรียบ

เรียง ทดเกล้า ฯ ถวาย คิดต่อ มา กับ ไบ
บอกน แล้ว

ควร มีควร แล้ว แต่จะ โปรดเกล้า ฯ

ข้า พระ พุทธเจ้า

ประสิทธิ ศักการ

หมวดที่ ๑ ว่าด้วย ตำแหน่ง ราชการ

๑ เมือง นครราชสีมา เป็น เมือง เอกเขตร
แขวง กว้างขวาง มีอำเภอ ๕ ตำบล มีด่าน
๑๕ ตำบล เมืองชั้น ๓๓ เมือง เมืองฝัก ๕ เมือง
แต่เวลานั้น ท่าน พระยา กำแหง สังคราม เป็น ที่
ปลัดหาได้ อยู่ไม่ ไป รัง ราชการ อยู่เมือง
หนองคาย พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
สรวพลี ประสงค์ ได้ ทรง จัด ตั้ง ตำแหน่ง ไว้
คือ พระภักดี สวรรณ ว่าที่ มหาด ไทย เป็น
ผู้บังคับ การ หัวเมือง ชั้น ทัว ไป พระบรมราช
บรรหาร ผู้ช่วย เมื่อ ยัง เป็น ที่ พระมหาด ไทย
ว่าที่ พระพิไชย สังคราม พระพล เป็น ผู้บังคับ
การ ด้าน พระพิทักษ์ รักษาเขตร เป็น ผู้บังคับ
การ อำเภอกำเนิน กับว่า การ ดีดี ด้วย พระ
ภักดี นุชิต ผู้ช่วย เมื่อ ยัง เป็น ที่ พระพิไชย
บรรพจน พระเมือง ว่า การ กรมเมือง พระทิพ
ดาดดี พระนาว่า การ กรม นา พระศรี สิทธิ
สังคราม ผู้ช่วย พระ อธิ สัมบัติ พระคลัง
พระเพชร สุภาแพ่ง หลวงศรี พลรัตน ดำรง
เป็น ผู้พิพากษา ความ แต่ กรมการ ซึ่ง มีน้ำ ที่
ทำการ ได้ ก่อตัว แล้ว ข้าง บน นั้น เป็น ผู้พิพาก
ษา ความ ด้วย ทุก นาย การ รับ ฟ้อง แด ไบ
บอก หัวเมือง พันมะโนราช พัน มะโนฤทธิ
พัน จิตร พัน จำนง เป็น นาย เวร ผัดดี เปลี่ยน
กันเข้าเวร ประจำ การ คนละ ๗ วัน กับ บรรดา
พระ หลวง ชน หมื่น กรมการ นอก จาก ที่ ก่อตัว
แล้ว เป็น ผู้ช่วย ราชการ ตาม ตำแหน่ง ทุก ๆ

หน้า ขึ้น ข้า พระ พุทธเจ้า ให้ คง ชู ตาม เดิม
แต่หน้า ที่ ผด ประโยชน์ แผ่นดิน นั้น รวม อยู่ ใน
กอง ข้า หลวง เปน ผู้เก็บ แด รักษา
ตำแหน่ง ผู้ว่า ราชการ เมือง ชั้น
แต่ เมือง ฝัก

๒ เมือง พิมาย พระภักดี ศรี ชนิช เดมา
เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง บัก ของไชย
พระวงษา อรรคราช เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑
เมือง นครจันทิก พระนคร ภักดี ศรี ชนิช เดมา
เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง นางรอง พระ
ภักดี ศรี ณรงค์ นรินทร เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง
แต่เวลานั้น ต้อง คดี อยู่ ใน เมือง นครราชสีมา
หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง บุรี รา
พระนคร ภักดี ศรี นักรว นุรักษ์ เป็นผู้ว่า ราช
การ เมือง ๑ เมือง ประโคนไชย พระภักดี ศรี
สุริยเดช เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ถึง แก่ กรม
หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง พุไทย
สง พระเสนา สังคราม เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง
ถึง แก่ กรม หลวงราช บุตร ว่า ราชการ แทน ๑
เมือง รัตนบุรี พระศรี นคร ไชย เป็นผู้ว่า
ราชการ เมือง แต่ มา คั่ง คดี อยู่ ใน เมือง นคร
ราชสีมา หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑
เมือง ไชยภูมิ พระภักดี ชุมพล เป็นผู้ว่า ราชการ
เมือง ๑ เมือง จตุรัส พระนรินทร สังคราม
เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง บำเหน็จณรงค์
พระฤทธิ ภาไชย เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ถึง แก่
กรม หลวง มหานพคุณ นาย กอง ล่วยทอง
ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง ภูเขียว พระไกร สิงห
นาท เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑ เมือง เกษตร
สัมบูรณ์ พระเสนาภิรมย์ เป็นผู้ว่า ราชการ เมือง ๑
เมือง ฝัก คือ เมือง เพ็ชรบูรณ์ พระยาเพ็ชรรัตน์
เป็นผู้ดำริ้จ ราชการ เมือง ๑ เมือง วิเชียรบุรี
พระยา ประเสริฐ สังคราม เป็นผู้ดำริ้จ ราชการ

เมือง ๑ กับ เมือง ขึ้น เมือง วิเชียรบุรี คือ เมือง
 บัวชุม พระ นคร ไชยคีรี เป็น ผู้ว่าราชการ
 เมือง แต่เวลานั้น มา ต้อง คดี อยู่ที่ เมือง นคร
 ราชดีห์มา หลวง ยกรบัตร ว่า ราชการ แทน ๑
 เมือง ไชยบาดาด พระ นรินทร ภักดี เป็น ผู้ว่า
 ราชการ เมือง แต่ เวลา นั้น มา ต้อง คดี อยู่ที่
 เมือง นคร ราชดีห์มา หลวง ศรี บรพจน์ กรมการ
 เมือง เพ็ชรบูรณ์ ว่า ราชการ แทน ๑ เมือง
 กำพราน หลวง ประจันต บูรณ์ ราช ภักดี ศรี
 ชันธสีมา ผู้ว่า ราชการ เมือง เวลา นั้น ห้าม
 ตัว ไม่ ยก เมือง กำพราน ฝาก เมือง ไชยบาดาด
 หัวเมือง ซึ่ง กล่าว แล้ว นี้ มี ปลัด ยกรบัตร กรม
 การ ร้อง รับ ราชการ ตาม ตำแหน่ง

เปลี่ยน แด รับตำแหน่ง ข้า หลวง

๓ ครั้น ต่อ มา ข้า พระ พุทธเจ้า ได้ รับ พระ
 ราชทาน ทรา พระราช ดีห์ใหญ่ ที่ ๒, ๔๒ ดง
 วันที่ ๒๓ เมษายน วันโกสินทร ศก ๑๓๑ ดำเนิน
 กระแด้ พระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ฯ ว่า
 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น พิทยธาดา พฤฒิชาดา
 ข้า หลวง ใหญ่ ยี่ ไม่ควร เสด็จ ไป เมือง นคร
 ราชดีห์มา ทรง พระกรุณาโปรดเกล้า ฯ
 ให้ ข้า พระพุทธเจ้า เป็น ข้า หลวง ที่ ๑ พระ พินิจ
 ดารา เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง วิจิตร วิทยา การ
 เดือน ขึ้น เป็น ข้า หลวง ที่ ๒ พระ ฤไทยเมื่อ
 ยัง เป็น ที่ พระรักษา เทพ ข้า หลวง ผู้ช่วย
 เดือน ขึ้น เป็น ข้า หลวง ที่ ๓ พระ ฤทธิ พลไชย
 เมื่อ ยัง เป็น ที่ หลวง ฤทธิ พลไชย คง เป็น ข้า
 หลวง ผู้ช่วย รักษา ราชการ เมือง นครราช
 ดีห์มา ครั้น ศก ๑๓๒ โปรดเกล้า ฯ
 ให้ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น สรรพสิทธิ
 ประสงค์ ออก ไป เป็น ข้า หลวง ใหญ่ เมือง นคร
 ราชดีห์มา แทน ข้า พระพุทธเจ้า แล้ว ทรง พระ
 กรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า พระพุทธเจ้า เป็น

แม่ทัพคุม กอง ทหาร ไป ราชการ เมือง นคร
 พนม แต่ หา ได้ ไป ไม่ เพราะ ราชการ ฝ่าย โนน
 ดงบ แล้ว มี ตรา พระราช ดีห์ใหญ่ ที่ ๒๐, ๑๓๑๒
 ลง วันที่ ๑๓ ตุลาคม วันโกสินทร ศก ๑๓๒ ดำเนิน
 กระแด้ พระบรมราชโองการ โปรดเกล้า ฯ ให้ พระเจ้า
 น้องยาเธอ กรมหมื่น สรรพสิทธิ ประสงค์ ไป
 เป็น ข้า หลวง ต่าง พระองค์ ดำเนิน ราชการ มณฑล
 ทวัน ออก เตียงเหนือ แล้ว โปรดเกล้า ฯ ให้ ข้า
 พระพุทธเจ้า รับ ตำแหน่ง ข้า หลวง ใหญ่ รักษา
 ราชการ เมือง นครราช ดีห์มา ต่อ ไป ตาม เดิม
 ส่วน ราชการ ซึ่ง พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่น
 สรรพสิทธิ ประสงค์ ทรง จัดไว้ ราชการ อย่าง
 ไต ที่ คิด จัด ควร แก่ ไชยเปลี่ยนเพิ่ม เดิม ให้
 เป็น แบบ แผน เรียบ ร้อย ขึ้น ตาม ลำดับ ข้า พระ
 พุทธเจ้า ได้ รับ พระราชทาน ปลุกษา พร้อม
 ด้วย ข้า หลวง รอง จัด ไป ตาม ที่ ควร บ้าง
 บางอย่าง คือ เป็น ต้น ว่า เมือง ไต ที่ ผู้ว่า
 ราชการ เมือง กรมการ ไต เด ไม่ใคร่ ได้ ราชการ
 แด แกร ร้าว ไม่ สามี คดี กัน หรือ โจร ผู้ร้าย
 เกิด ชุก ชุม ขึ้น ข้า พระพุทธเจ้า ได้ จัด ให้
 ข้า หลวง ผู้ช่วย แด นาย ทหาร ออก ไป เป็น
 ข้า หลวง กำกับ เมือง ผลัด เปลี่ยน กัน อยู่ เสมอ
 ได้ เห็น ผล ของ ราชการ ประคิ เรียบ ร้อย เจริญ ขึ้น

ตำแหน่ง ราชการ มณฑล

๔ ศก ๑๓๓ ทรง พระมหากรุณาโปรดเกล้า ฯ
 เดือน ข้า พระพุทธเจ้า ขึ้น เป็น ที่ พระยา ประดิษฐ์
 ศักการ ตั้ง ข้า พระพุทธเจ้า เป็น ข้า หลวง เทศา
 ภิบาล ดำเนิน ราชการ มณฑล นคร ราชดีห์มา
 ให้ รวม เอา เขต แขวง เมือง นคร ราชดีห์มา แด
 เมือง ขึ้น เข้า เป็น มณฑล ๑ แล้ว พระ ราชทาน
 ร่าง พระราชบัญญัติ ปกครอง ท้อง ที่ ให้ ข้า พระ
 พุทธเจ้า จัด ไป ตาม แบบ อย่าง เพื่อ บำรุง บ้าน
 เมือง นั้น โดย พระ กระแด้ ซึ่ง โปรดเกล้า ฯ ทั้ง นี้

พระเดช พระคุณ เปน ต้นเกล้า ๆ หาที่ สุก มีได้
ข้า พระพุทธเจ้า ได้ รับ พระ กระเสได้เกล้า ๆ
จัด ตำแหน่ง พนักงาน คือ

ข้า หลวง เทศาภิบาล

บังคับ บัญชา การ ข้า พระพุทธเจ้า รับ ผิด
ชอบ ทัว ไป ทั้ง มณฑล

เดชา นุการ

ได้ จัด ให้ ขุน ปรีศวร วรวิจิตร ดำ
ฝรั่ง เคส เปน เจ้าน้ำ ที่ รับ สั่ง และได้ ตอบ
สรรพ จดหมาย ทั้ง ปวง

มหาดไทย

ได้ จัด ให้ พระ พิณจ สารา เปน เจ้าน้ำ ที่ รับ
รายงาน คือ สรรพ หาง ว่าว และ ระเบียบ ต่าง ๆ

คลัง

ได้ จัด ให้ พระ หลุไทย เปน เจ้าน้ำ ที่ เก็บ
ผล ประโยชน์ แผ่นดิน และ รักษา เงิน

ยุติธรรม

เปน น้ำ ที่ ผู้ พิพากษา คัดสิน คดี ความ แต่
เวลานั้น หา มี ตัว ไม่ ได้ จัด ให้ พระ พิณจ สารา
ข้า หลวง มหาด ไทย เข้า เปน เจ้าน้ำ ที่ รับ ผิด
ชอบ ใน ตำแหน่ง ยุติธรรม ด้วย

โยธา

ได้ จัด ให้ พระ ฤทธิพลไชย เมื่อ ยัง รับ
ตำแหน่ง หลวง เปน เจ้าน้ำ ที่ ทำการ ก่อ สร้าง
ถาวร วัตถุ ทั้ง ปวง

สืบ เหตุ การ ได้ จัด กรรมการ เปลี่ยน ผลัด
กัน ตรวจ การ ทัว ไป

น้ำ ที่ ทั้ง ปวง นี้ ได้ มี คำสั่ง ตั้ง ชื่อ บังคับ
ให้ ทำการ ตาม ตำแหน่ง มี สุ่มุด บัญชี ดัง ชื่อ
ทำการ แต่ ๔ โมง เข้า กลับ เวลา บ่าย ๔, ๕ โมง
บ้าง หยุด วัน พระ วัน นักษัตรทุกฤกษ์ แต่ การ พระ
ราช พิธี แต่ การ ที่ ให้ หยุด ทำการ นี้ ถ้า มี
การ ถูก เงิน หรือ เปน บุกราว รับ หนังสือ เมล ก็

หยุด ไม่ได้ ต้อง ให้ รับ ทำมิให้ ราชการ คงค้าง
เสมอ ๆ ไป นับ ว่า ราชการ มณฑล มีความ
เจริญ ขึ้น เปน ลำดับ มี ได้ เลื่อม ทราม

แบ่ง เมือง เปน บริเวณ

๕ บรรดา หัวเมือง ขึ้น แด เมือง ฝาก เมือง
นคร ราชดีห์มา ข้า พระพุทธเจ้า เห็น ด้วยเกล้า ๆ
ว่า เมือง ขึ้น แด เมือง ฝาก ซึ่ง ตั้ง อยู่ รอบ เมือง
นคร ราชดีห์มา มี อาณา เขต ทิศเหนือ ติด ต่อ
กับ เขตแดน มณฑล ฝ่ายเหนือ ทิศ ตะวัน ออก
แต่ ทิศ ตะวัน ออก เฉียงเหนือ ติด ต่อ เขตแดน
มณฑล ตะวัน ออก เฉียงเหนือ ทิศ ได้ เฉียง ตะวัน
ออก เขตแดน ติด ต่อ มณฑล ตะวัน ออก ทิศ ได้
เฉียง ตะวัน ตก ติด ต่อ มณฑล ปาจิณ ทิศ ได้ เขต
แดน ติด ต่อ มณฑล กรุงเก่า ทิศเหนือ เฉียง
ตะวัน ตก คือ หัวเมือง ฝาก เขตแดน ติด ต่อ
มณฑล พิศณุโลก มณฑล กรุงเก่า หน ทาง
เดิน ไป มา เมือง เหล่านี้ อย่างไกล ระยะทาง ๑ วัน
อย่างไกล ระยะทาง ๑๒ วัน ถ้า มี ราชการ ประจวบ
ทัน ตอน ขึ้น แล้ว เกรง ด้วยเกล้า ๆ ว่า จะ ไม่
ทัน ท่วง ที่ ใน ราชการ ข้า พระพุทธเจ้า จึง ได้ จัด
แบ่ง บัน หัวเมือง เปน บริเวณ ๔ บริเวณ คือ

๑ เมือง นคร ราชดีห์มา ๑ เมือง พิมาย ๑
เมือง บัก ชงไชย ๑ เมือง นคร จันทัก ๑ รวม ๔
เมือง เรียกว่า บริเวณ นคร ราชดีห์มา เขตแดน
คือ มณฑล กรุงเก่า มณฑล ปาจิณ พระยา
กำแหง สงคราม เปน ข้า หลวง ดำเร็จ ราชการ
บริเวณ ตั้ง ที่ ว่า การ ณ ศาลากลาง เมือง นคร
ราชดีห์มา

๒ เมือง พุไทย สง ๑ เมือง นาง รong ๑
เมือง มูร์ว้า ๑ เมือง ประโคนไชย ๑ เมือง
รัตนบุรี ๑ รวม ๕ เมือง เรียกว่า บริเวณ นาง
รอง เขตแดน คือ มณฑล ตะวัน ออก เฉียงเหนือ
มณฑล ฝ่ายเหนือ มณฑล ตะวัน ออก จัด ให้

พระรังสรรค์ ด้วงกิจ เมื่อยังเป็นที่หลวงรังสรรค์ ด้วงกิจ เป็นข้าหลวงว่าราชการบริเวณนางรอง ตั้งที่ว่าการอยู่เมืองบุรีรัมย์

๓ เมืองไชยภูมิ ๑ เมืองจักรีดี ๑ เมืองบำเพ็ญณรงค์ ๑ เมืองภูเขียว ๑ เมืองเกษตรสมบูรณ์ ๑ รวม ๕ เมือง เรียกว่า บริเวณไชยภูมิ เขตแขวงต่อมณฑลฝ่ายเหนือ จัดให้นายร้อยโทโต๊ะรักษาราชการ แทนข้าหลวงว่าราชการบริเวณ ตั้งที่ว่าการที่เมืองไชยภูมิ

๔ เมืองเพชรบูรณ์ ๑ เมืองวิเชียรบุรี ๑ เมืองบัวชุม ๑ เมืองไชยบาดาล ๑ เมืองกำแพง ๑ รวม ๕ เมือง เรียกว่า บริเวณเพชรบูรณ์ แต่เวลานั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดให้พระภักดีนุชิต แต่ยังเป็นพระพิไชยบรรพจน์พระเมือง ต่อมาให้ นายร้อยโทรินรักษาราชการแทน ข้าหลวงบริเวณ ตั้งที่ว่าการที่เมืองเพชรบูรณ์ รวมบริเวณทั้ง ๔ นี้ ผู้ว่าราชการเมืองกรมการ เมืองชั้นของบริเวณได้ให้อยู่ในบังคับบัญชา ข้าหลวงว่าราชการบริเวณนั้น ส่วนข้าหลวงว่าราชการบริเวณฝั่งคำสั่ง ขั บังคับของข้าหลวงเทศาภิบาล นับเป็นต้นแต่แรกจัดการใน ค.ศ. ๑๑๓ มาจนถึง ค.ศ. ๑๑๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้มีคำสั่งจัดเปลี่ยนหัวเมืองชั้นทั้ง ๔ บริเวณ เป็นอำเภอตามพระราชบัญญัติปกครองท้องที่ รัตนโกสินทรศก ๑๑๖ การซึ่ง พัง บังคับบัญชา ยังคงอยู่ตามเดิม มิได้ให้ก้าว ก้าวไขว้ไขว่กัน ตลอดมาจนบัดนี้

นำที่พนักงานทำการ บริเวณ

๖ ใน ค.ศ. ๑๑๓ ข้าพระพุทธเจ้ามีคำสั่งถึงข้าหลวงว่าราชการ บริเวณ ทั้ง ๔ จัดตั้งตำแหน่งพนักงาน มีหน้าที่ทำการฝ่ายบริเวณ คือ

ปลัด

เป็น ผู้ช่วยบังคับบัญชา รอง ข้าหลวงผู้ว่าราชการ ทั้งเป็นผู้แทนในคราวข้าหลวงว่าราชการ บ่อยเจ็บ หรือไปราชการ

เสมียนตรา

เป็นผู้สำหรับโต้ตอบ และเก็บรวบรวมสรรพหนังสือ เข้าเป็นเรื่อง

มหาดไทย

เป็นผู้บังคับแขวง กำหน ผู้ใหญ่บ้าน ถือใบอนุญาต สัมโนครวั พล เมือง สัตว์ พาหะนะ และ ดับจับโจร ผู้ร้าย

คลัง

เป็นผู้เก็บ และรักษาผลประโยชน์แผ่นดินโยธา

เป็นผู้ทำการ ก่อสร้าง ถาวร วัตถุ ทั้งปวง

กรมการ

เป็นผู้ตรวจตรา บำรุง พระศาสนา แต่ถือใบอนุญาต วัด พระสงฆ์

ยุติธรรม

เป็นผู้พิพากษาคัดสินคดีความ มีพนักงานรับฟ้อง และ คำร้อง

ผู้คุม

เป็นผู้ควบคุม พิทักษ์รักษา นักโทษ และจัดการที่เป็นประโยชน์แผ่นดินให้นักโทษทำ

ส่วนหัวเมืองชั้นบริเวณที่ได้ ให้จัดตั้งตำแหน่ง ทำการ ตามแบบอย่างของ บริเวณ ผู้ อัคราเงิน เดือน ให้พอ สมควร

เปลี่ยนตำแหน่ง พนักงาน บริเวณ

๗ ครั้น ค.ศ. ๑๑๖ ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้จัดตาม ข้อ บังคับ ดัชนี ปกครอง หัวเมือง ฝ่ายบริเวณ คือ

๑ ข้าหลวงว่าราชการ บริเวณ เป็นผู้บังคับ แต่รับผิดชอบในราชการเมือง อันเป็น

ฝ่าย ข้าราชการ ทัวไป มีตำแหน่ง จำเมือง เปน เลขา
นุกรสำหรับเมือง และตำแหน่ง ตำรวจ เปน
เลขา นุกรสำหรับตัว และเปน ผู้ช่วย ข้าราชการ
ผู้ว่าราชการเมือง ตั้งที่ว่าการ อยู่ตามเดิม

๒ ปลัดเปนผู้บังคับการ มหาตไทย หัวเมือง
และเปนผู้แทนตัวผู้ว่าราชการเมือง มี
ตำแหน่ง สี่สิบแปด เป็นผู้ช่วย

๓ ยกระบัตร เปนผู้ถือพระ อัยการ
ตรวจตราดู ในการคดีทัวไป มีตำแหน่ง แป้ง
แปด เป็นผู้ช่วย

๔ ผู้ช่วยราชการ เปนผู้จัดการ เก็บผล
ประโยชน์แผ่นดิน มีตำแหน่ง ศุภมาตรา เปนผู้ช่วย

๕ นายพจามรงค์ เปนผู้รักษา ตรางคุม
ขังนักโทษ และจัดการ ผูกหัดให้นักโทษทำ
การสิ่งซึ่งเปนประโยชน์แผ่นดิน คือ รับจ้าง
เลี้ยงไม้ จักสาน ด้รวพ เครื่องใช้ ขาย บัน
กระเบื้อง บัน อีฐ ขายแต่จำนวน นักโทษที่ ตราง
บริเวณ นครราชสีมา ใน ค.ศ ๑๑๕ มีนัก
โทษ ๔๗๘ คน ข้าพระพุทธเจ้าได้ตรวจ แดแรง
วัด ศาสดัดสิ้น ปลดปล่อย พระเจ้าน้องยาเธอ กรม
หมื่นดำรงราชานุภาพ เสด็จมาที่ กระทรวง มหาต
ไทย เสด็จออกไป ตรวจ ปลดปล่อย คงนักโทษ
ค.ศ ๑๑๕ มีอยู่ในระหว่างโทษแต่พิจารณา
๔๕๘ คน ครั้น ค.ศ ๑๑๖ นักโทษเพิ่มขึ้น
อีก ๓๔๗ คน รวมเปน ๘๐๕ คน พิจารณา
ตัดสิน ปลดปล่อย ๓๘๐ คน ยังคงจำอยู่ใน
ค.ศ ๑๑๖ นักโทษ ๔๒๕ คน ส่วนการที่คุม
ขังนักโทษนั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้จัดการ ตาม
ข้อบังคับ ตราง ซึ่ง มี ตราง พระราชดำรัส ออก
ไปนั้นแล้ว บางข้อ

จัดการ อำเภอ

๑ ฝ่ายอำเภอที่ขึ้น บริเวณนั้น เมื่อ
ค.ศ ๑๑๖ ได้ รับ พระราชทาน เลื่อน สรรพผู้ว่า

ราชการ เมือง กรมการ ที่ ทรง คุณวุฒิ เปน นาย
อำเภอ ตาม พระราชบัญญัติ ปกครอง ท้องที่ รัตน
โกสินทร ศก ๑๑๖

๑ บริเวณ นครราชสีมา ส่วน เมือง นคร
ราชสีมา มี อำเภอ ๓ ตำบล คือ อำเภอเมือง
ตั้ง พระพิทักษ์รักษาเขตร์ ต่อมาเปลี่ยน ให้ พระ
ภักดี นฤต เปน นาย อำเภอ ตั้งที่ว่าการ ที่
ศาลากลาง เมือง ๑ อำเภอ นอก หลวงพรหม
วิไชย โยธา กรมการ เปน นาย อำเภอ ออกไป ตั้ง
ที่ว่าการ อำเภอ อยู่บ้าน ทอง หลาง น้อย ๑
อำเภอ ตั้ง เนิน หลวง นรา บริรักษ์ กรมการ เปน
นาย อำเภอ ตั้งที่ว่าการ อำเภอ ที่ บ้าน สัน
เทียะ ๑ อำเภอ เมือง พิมาย พระธานี รักษา
จางวาง กรม เมือง เมือง นครราชสีมา เปน
นาย อำเภอ ตั้งที่ว่าการ อำเภอ ที่ ศาลากลาง
เมือง ๑ อำเภอ บัก ชงไชย หลวงยกระบัตร เมือง
บัก ชงไชย เปน นาย อำเภอ ตั้งที่ว่าการ ที่
ศาลากลาง เมือง ๑ เมือง นครจันทัก จัดให้
ว่าที่ นาย ร้อยเอก ชุนเทพ โอสถ ข้าหลวง กำกับ
ทางรถไฟว่า การ อำเภอ ตั้งที่ว่าการ อำเภอ
ที่บ้าน ลาดบัวขาว ๑

๒ บริเวณ นางรอง อำเภอ เมือง นางรอง
หลวง ยกระบัตร เปน นาย อำเภอ ตั้งที่ว่าการ
ที่ ศาลากลาง เมือง ๑ อำเภอ เมือง บุรีรัมย์ พระ นคร
ภักดี ศรี นครา นฤต ผู้ว่าราชการ เปน นาย
อำเภอ ตั้งที่ว่าการ ที่ ศาลากลาง เมือง ๑ เมือง
ประโคน ไชย ให้ หลวง ยกระบัตร เปน ผู้แทน
นาย อำเภอ ต่อมา ให้ หลวง ภักดี บุรี รักษา
ผู้ช่วย เมือง นางรอง เปน นาย อำเภอ เมือง ประ
โคน ไชย ตั้งที่ว่าการ ที่ ศาลากลาง เมือง ๑
อำเภอ เมือง รัตนบุรี ชุน สรรพกิจ โภคสด เปน
นาย อำเภอ ตั้งที่ว่าการ อำเภอ ที่ ศาลากลาง
เมือง ๑ เมือง พุทธิยสง หลวง เจริญทิพผล